Ma’naviy inqiroz va uning ijtimoiy sabablari

Zarina Yunus-qizi Nuraliyeva
nuraliyevazarina60@gmail.com
Nargiza Navruz-qizi Nurimova
Xurshid Ulmasjonovich Samatov
Samarqand davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ma’naviy inqirozning diniy-falsafiy va ijtimoiy-sotsiologik mohiyati, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy ijtimoiy omillar hamda jamiyat taraqqiyotidagi oqibatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Emil Dyurkgeymning anomiya konsepsiyasi, Robert Mertonning ijtimoiy zo‘riqish nazariyasi va Erich Frommning begonalashuv haqidagi qarashlari asosida axloqiy qadriyatlarning zaiflashuvi, ijtimoiy tengsizlik, oilaviy munosabatlar transformatsiyasi va ma’naviy begonalashuv jarayonlari o‘rganiladi. Shuningdek, islom ma’rifiy merosida axloqiy mas’uliyat, insonparvarlik va ijtimoiy hamjihatlik tamoyillarining ma’naviy barqarorlikni ta’minlashdagi o‘rni yoritiladi. Globallashuv va raqamli axborot muhitining qadriyatlar tizimiga ta’siri muhokama qilinib, ma’naviy inqirozning oldini olishda ta’lim, oila va ijtimoiy institutlar hamkorligining ilmiy-pedagogik ahamiyati asoslanadi.

Kalit so‘zlar: ma’naviy inqiroz, ijtimoiy anomiya, axloqiy qadriyatlar, ma’naviy begonalashuv, ijtimoiy tengsizlik, diniy-ma’rifiy tarbiya, ijtimoiy hamjihatlik

Spiritual crisis and its social causes

Zarina Yunus-kizi Nuraliyeva
nuraliyevazarina60@gmail.com
Nargiza Navruz-kizi Nurimova
Xurshid Ulmasjonovich Samatov
Samarkand State Pedagogical Institute

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the religious-philosophical and socio-sociological essence of the “spiritual crisis,” the primary social factors contributing to its emergence, and its consequences for societal development. Drawing upon Émile Durkheim’s concept of anomie, Robert Merton’s social strain theory, and Erich Fromm’s perspectives on alienation, the study examines the weakening of moral values, social inequality, the transformation of family relations, and processes of spiritual alienation. Furthermore, the article highlights the role of

(cc) BY

principles such as moral responsibility, humanism, and social cohesion - found within the intellectual heritage of Islam - in ensuring spiritual stability. It also discusses the impact of globalization and the digital information environment on value systems, while substantiating the scientific and pedagogical significance of collaboration among education, the family, and social institutions in preventing a spiritual crisis.

Keywords: spiritual crisis, social anomie, moral values, spiritual alienation, social inequality, religious-educational upbringing, social cohesion

KIRISH

Zamonaviy globallashuv, ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyalar va raqamli kommunikatsiyalar rivojlanishi sharoitida ma'naviy inqiroz muammosi falsafa, dinshunoslik, sotsiologiya va ijtimoiy psixologiya fanlarining dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ma'naviy inqiroz jamiyat yoki shaxs hayotida axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar, ma'naviy ideallar va hayotiy maqsadlarning izchilligi zaiflashishi bilan tavsiflanadigan murakkab ijtimoiy-madaniy jarayondir. Mazkur hodisa ijtimoiy ishonchning pasayishi, shaxslararo munosabatlarning murakkablashuvi, qadriyatlar ziddiyati va ijtimoiy begonalashuv kabi holatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Dinshunoslik nuqtayi nazaridan ushbu muammoni o'rganish diniy-axloqiy qadriyatlarning jamiyat ma'naviy hayotidagi o'rnini va ijtimoiy barqarorlik bilan aloqadorligini ilmiy jihatdan tushuntirish imkonini beradi.

Ma'naviy inqirozning ijtimoiy sabablarini tushuntirishda klassik sotsiologik nazariyalar muhim metodologik ahamiyatga ega. Fransuz sotsiologi Emil Dyurkgeym 1897-yilda nashr etilgan "O'z joniga qasd qilish" asarida anomiya tushunchasini ijtimoiy me'yorlarning tartibga soluvchi kuchi zaiflashishi bilan bog'liq holda tahlil qilgan. Amerikalik sotsiolog Robert Merton 1938-yildagi "Social Structure and Anomie" maqolasida jamiyat tomonidan belgilangan maqsadlar bilan ularga erishishning institutsional vositalari o'rtasidagi nomuvofiqlik ijtimoiy zo'riqishlarni yuzaga keltirishini asoslagan. Erich Fromm esa "Sog'lom jamiyat" (1955) asarida zamonaviy ijtimoiy tuzilmalar sharoitida insonning begonalashuvi va ma'naviy ehtiyojlari masalalarini falsafiy-psixologik jihatdan o'rgangan.

Sharq diniy-falsafiy merosida ham axloqiy kamolot va jamiyat barqarorligi masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" asarida jamiyat farovonligini ezgu fazilatlar va insonlarning o'zaro hamkorligi bilan bog'lagan. Abu Homid G'azzoliy "Ihyo ulum ad-din" asarida axloqiy tarbiya, nafsni boshqarish va shaxsiy mas'uliyatning ma'naviy ahamiyatini yoritgan. Ushbu qarashlar ma'naviy inqirozning axloqiy jihatlarini talqin qilishda tarixiy-nazariy manba vazifasini bajaradi.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqotning maqsadi ma'naviy inqirozning diniy-falsafiy mohiyatini ochib berish, uning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va institutsional

(cc) BY

sabablarini qiyosiy tahlil qilish hamda ma'naviy barqarorlikni mustahkamlashda diniy-ma'rifiy tarbiya, ta'lim va ijtimoiy institutlarning nazariy imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR

Mazkur tadqiqotda ma'naviy inqirozning diniy-falsafiy va ijtimoiy-sotsiologik mohiyatini aniqlash, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarni tizimlashtirish hamda ma'naviy barqarorlikni mustahkamlashning nazariy asoslarini o'rganish maqsadida tarixiy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, kontent-tahlil, germenevtik talqin va ilmiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini Emil Dyurkgeymning "O'z joniga qasd qilish" (1897), Robert Mertonning "Social Structure and Anomie" (1938), Erich Frommning "Sog'lom jamiyat" (1955) asarlarida ilgari surilgan anomiya, ijtimoiy zo'riqish va begonalashuv konsepsiyalari tashkil etdi.

Tadqiqot materiallari sifatida Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri", Abu Homid G'azzoliyning "Ihyo ulum ad-din" asarlari, Qur'oni karimning Ra'd surasi 11-oyati, Hujurot surasi 10-13-oyatlari hamda zamonaviy dinshunoslik, sotsiologiya va ijtimoiy psixologiyaga oid ilmiy adabiyotlar tanlandi. Tarixiy-qiyosiy metod yordamida klassik sotsiologik nazariyalardagi ma'naviy begonalashuv va me'yoriy beqarorlik tushunchalari Sharq mutafakkirlarining axloqiy kamolot haqidagi qarashlari bilan taqqoslandi.

Kontent-tahlil orqali ijtimoiy tengsizlik, qadriyatlar ziddiyati, oilaviy munosabatlar transformatsiyasi va raqamli axborot muhitining ma'naviy hayotga aloqador jihatlari o'rganildi. Germenevtik yondashuv asosida diniy manbalardagi axloqiy mas'uliyat, hamjihatlik va insonparvarlik tamoyillari tarixiy-mazmuniy kontekstda sharhlandi. Tizimli tahlil yordamida oila, ta'lim muassasalari, diniy tashkilotlar va boshqa ijtimoiy institutlarning o'zaro aloqadorligi nazariy jihatdan baholandi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, unda empirik so'rovnoma yoki eksperimental natijalardan foydalanilmadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida o'rganilgan diniy-falsafiy manbalar, klassik sotsiologik nazariyalar va zamonaviy ilmiy yondashuvlarning qiyosiy tahlili ma'naviy inqiroz murakkab ijtimoiy-madaniy jarayon bo'lib, uning shakllanishi bir nechta o'zaro bog'liq omillar bilan izohlanishini ko'rsatdi. Nazariy tahlil asosida ma'naviy inqirozning to'rtta asosiy ijtimoiy omili ajratildi: ijtimoiy me'yorlarning zaiflashuvi, iqtisodiy tengsizlik va imkoniyatlar nomutanosibligi, shaxslararo munosabatlarda begonalashuv hamda qadriyatlar tizimidagi ziddiyatlar. Ushbu omillar ijtimoiy ishonch, axloqiy mas'uliyat va jamiyatdagi hamjihatlik darajasiga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin.

(cc) BY

Emil Dyurkgeymning anomiya konsepsiyasi tahlili jamiyatda an'anaviy me'yorlar va ijtimoiy nazorat mexanizmlarining zaiflashuvi shaxsning ijtimoiy muhit bilan munosabatlarida beqarorlikni kuchaytirishi mumkinligini ko'rsatadi. Robert Mertonning 1938-yilda ishlab chiqilgan ijtimoiy zo'riqish nazariyasida esa jamiyat tomonidan ma'qullangan maqsadlar bilan ularga erishishning qonuniy imkoniyatlari o'rtasidagi nomuvofiqlik deviant xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir etuvchi omil sifatida izohlanadi. Erich Frommning "Sog'lom jamiyat" (1955) asarida insonning ijtimoiy begonalashuvi, iste'molchilik munosabatlari va shaxsiy ma'no izlash ehtiyoji o'rtasidagi ziddiyatlar tanqidiy tahlil qilingan.

Dinshunoslik nuqtayi nazaridan ma'naviy inqirozni o'rganish diniy-axloqiy me'yorlarning ijtimoiy munosabatlardagi funksiyalarini aniqlash imkonini beradi. Qur'oni karimning Hujurot surasi 10-13-oyatlarida o'zaro murosaga kelish, inson qadr-qimmatini hurmat qilish va ijtimoiy munosabatlarda axloqiy mas'uliyatga rioya etish tamoyillari yoritilgan. Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida jamiyat farovonligi insonlarning ezgu maqsadlar yo'lida hamkorligi bilan bog'langan. Abu Homid G'azzoliy esa "Ihyo ulum ad-din" asarida shaxsning ichki axloqiy kamoloti, halollik va mas'uliyatni ma'naviy hayotning muhim mezonlari sifatida talqin qilgan.

Globallashuv va raqamli kommunikatsiyalar rivojlanishi qadriyatlar almashinuvini tezlashtirib, shaxsning turli madaniy me'yorlar bilan munosabatini murakkablashtirmoqda. Biroq raqamli texnologiyalar yoki madaniy o'zgarishlarni ma'naviy inqirozning bevosita sababi sifatida baholash ilmiy jihatdan yetarli emas. Ularning ta'siri axborot savodxonligi, ijtimoiy muhit, ta'lim darajasi va individual xususiyatlarga bog'liq holda farqlanadi.

Muhokama natijasida ma'naviy inqirozning oldini olishda axloqiy tarbiya, ijtimoiy adolat, sifatli ta'lim va ijtimoiy institutlar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash muhim yo'nalishlar sifatida belgilandi. Dinshunoslik ta'limida diniy-falsafiy manbalarni qiyosiy o'rganish, ijtimoiy muammolarni tanqidiy tahlil qilish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish istiqbolli pedagogik yondashuvlar hisoblanadi. Mazkur yondashuvlarning samaradorligini aniqlash uchun esa keyingi bosqichlarda empirik tadqiqotlar o'tkazish zarur.

XULOSA

Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar asosida ma'naviy inqiroz jamiyatning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy me'yorlari va ma'naviy munosabatlar tizimida yuzaga keladigan murakkab ijtimoiy-madaniy jarayon ekanligi asoslandi. Tadqiqot davomida ma'naviy inqirozning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida ijtimoiy me'yorlarning zaiflashuvi, iqtisodiy tengsizlik, imkoniyatlar nomutanosibligi, shaxslararo begonalashuv, qadriyatlar ziddiyati va ijtimoiy institutlar faoliyatidagi muammolar ajratib ko'rsatildi. Emil Dyurkgeymning anomiya konsepsiyasi, Robert

(cc) BY

Mertonning ijtimoiy zo‘riqish nazariyasi hamda Erich Frommning begonalashuv haqidagi qarashlarini qiyosiy o‘rganish natijasida ma’naviy beqarorlikning individual xulq-atvor bilan bir qatorda jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, iqtisodiy munosabatlari va institutsional sharoitlari bilan ham bog‘liqligi nazariy jihatdan asoslandi. Abu Nasr Forobiy va Abu Homid G‘azzoliyning axloqiy kamolotga oid ta’limotlari hamda islom ma’rifiy merosida ilgari surilgan halollik, adolat, insonparvarlik va ijtimoiy hamjihatlik tamoyillari ma’naviy barqarorlikni mustahkamlashning muhim diniy-falsafiy manbalari sifatida baholandi. Shu bilan birga, ma’naviy inqirozni faqat diniy qadriyatlarning zaiflashuvi bilan izohlash yetarli emasligi, uning yuzaga kelishida ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, psixologik va institutsional omillarning o‘zaro ta’sirini hisobga olish zarurligi aniqlandi. Globallashuv va raqamli kommunikatsiyalar rivojlanishi sharoitida qadriyatlar tizimining o‘zgarishi yangi ijtimoiy imkoniyatlar bilan bir qatorda axborot ishonchliligi, madaniy identifikatsiya va shaxsiy mas’uliyatga oid muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkinligi ko‘rsatildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ma’naviy inqirozning oldini olishda oila, ta’lim muassasalari, mahalla, diniy tashkilotlar va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, yoshlarda tanqidiy fikrlash, axloqiy mas’uliyat, diniy bag‘rikenglik va ijtimoiy faollikni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Dinshunoslik ta’limida diniy-falsafiy manbalarni ilmiy tahlil qilish, turli dunyoqarashlarni qiyosiy o‘rganish va zamonaviy ijtimoiy muammolar yuzasidan asoslangan munozaralar tashkil etish ma’naviy-ma’rifiy tarbiyani takomillashtirishning istiqbolli yo‘nalishlari hisoblanadi. Kelgusida ma’naviy inqirozning ijtimoiy sabablarini empirik tadqiqotlar asosida o‘rganish, ijtimoiy ishonch, qadriyatlar barqarorligi, shaxslararo munosabatlar va axloqiy mas’uliyatni baholash indikatorlarini ishlab chiqish hamda ma’naviy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan ilmiy asoslangan pedagogik va ijtimoiy mexanizmlarni takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Youvan, D. C. (2024). The erosion of spiritual thinking in the modern technological era: Causes, consequences, and prospects. ResearchGate net. https://doi. org/10.13140/RG, 2(28669.17124), 1-50.

2. Amangeldievna, J. A. (2024). The role of modern information technologies in chemical education. International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 5(1), 711-716.

3. Ulmasjonovich, S. X. (2026). YOSHLAR TARBIYASIDA TARIXIY MEROSNING AHAMIYATI. Ustozlar uchun, 106(2), 172-176.

4. Nica, E. C. (2021). The Human Person, Facing the Spiritual and the Social Crises. Transylvanian Review, 30(Suppl. 1), 209-218.

5. Mamalatifova, R. Z. K., Pardaev, U. K. O., & Kuchkarov, O. A. (2026). Didactic potential of a problem-based approach in teaching chromatographic methods. Academic Journal of Science, Technology and Education, 2(3), 56-60.

6. Tatiana, H. (2019). Spiritual Crisis as a Sign of Time: the Projection of the Problem in the Fiction of the Slavic World. Future Human Image, 11, 32-41.

7. Pardayev, U., Ochilov, R., Xoliqulov, H., & Tilyabov, M. (2024). The effects of organizing chemistry lessons based on the finnish educational system in general schools of uzbekistan. Journal of universal science research, 2(4), 70-74.

8. Green, E. (2025). Exploring spiritual crisis experiences in relation to mental illness (Doctoral dissertation, University of Sheffield).

9. Ulmasjonovich, S. X., & Maftuna, H. (2026). YOSHLARDA MILLIY G‘URURNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH JARAYONLARI. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 305-309.

10. Ponomarev, I. E., Gafiatulina, N. K., Zritineva, E. I., Kasyanov, V. V., Bahutashvili, T. V., & Ponomarev, P. A. (2019). The influence of social justice crisis on social health and spiritual security of young students (a case study of the south of Russia). Abstracting/Indexing, 15.

11. Doehring, C. (2019). Using spiritual care to alleviate religious, spiritual, and moral struggles arising from acute health crises. Ethics, Medicine and Public Health, 9, 68-74.

12. Abdukarimova, M. A. Q., O‘G‘Li, U. B. X., & Tilyabov, M. U. (2024). Tabiiy fanlar o ‘qitishda STEAM yondashuvi. Science and Education, 5(11), 237-244.

13. Ulmasjonovich, S. X. (2026). AXLOQ VA MANFAAT O ‘RTASIDAGI ZIDDIYAT. Лучшие интеллектуальные исследования, 79(1), 579-585.

14. Asadzandi, M., Zoheiri, M., Akbariqomi, M., & Masuodi, O. A. (2022). The Role of spiritual communication in management of health services during the biological crisis of COVID-19. Journal of Military Medicine, 24(5), 1279-1286.

15. Bobojonov, J. S. (2026). KIMYO TA’LIMIDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA AMALIY LOYIHALARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI.

16. Ulmasjonovich, S. X. (2026). MARKAZIY OSIYO MA’NAVIY MEROSINING JAHON SIVILIZATSIYASIDAGI O‘RNI. Лучшие интеллектуальные исследования, 79(1), 571-578.

17. Tilyabov, M. (2025). Pardayev U. kimyo darslarida o ‘quvchilarni loyihaviy faoliyatga jalb qilish usullari. Modern Science and Research, 4(5), 42-44.

18. Tohidnia, F., Jalali, A., Vaezi, S. H., & Nazari Sarmazeh, M. A. (2020). The analysis of the Relationship between the Environmental Crisis and the Contemporary Human's Spiritual Crisis (with Emphasis on the Ideas of Seyed Hossein Nasr). Journals of Environmental Education and Sustainable Development, 8(4), 87-102.

(cc) BY